

19. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Гриценко. – Київ : Рад. шк., 1966. – 76 с.
20. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.
21. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / О. М. Завальнюк, Ю. В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : «Абетка НОВА», 2001. – 212 с.
22. Кукурудзяк М. Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с.
23. Лебединцев К. Демократизація школи та інтереси культури / К. Лебединцев // ВУШ. – 1919–1920. – № 4–5. – С. 132–139.
24. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : [навч. посіб.] / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко ; за ред. О. О. Любара. – Київ : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 450 с.
25. Музиченко О. Питання про єдину школу на Україні / О. Музиченко // ВУШ. – 1918–1919. – № 8–9. – С. 85–89.
26. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття) : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 444 с.
27. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933 : навч. посіб. : [О. В. Сухомлинська та ін.] ; [за ред. О. В. Сухомлинської]. – Київ : Заповіт, 1996. – 304 с.
28. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР : (1917–1967) : [монографія] / А. Г. Бондар, О. Г. Дзевєрін, Б. С. Кобзар та ін.; відп. ред. А. Г. Бондар. – Київ : Рад. шк., 1967. – 482 с.
29. Русова С. Ф. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Пед. журн. – 1917. – № 7–12. – С. 57–69.
30. Савченко О. Я. Етапи реформування змісту шкільної освіти в Україні за роки незалежності / О. Я. Савченко // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків : «ОВС», 2002. – Ч. 1. – С. 210–227.
31. Сухомлинська О. В. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти / О. В. Сухомлинська // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 176 : Педагогіка і психологія. – С. 161–171.
32. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – Київ : А.П.Н., 2003. – 68 с.
33. Сухомлинська О. В. Програми національного виховання в умовах освітніх цивілізаційних змін / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 4–8.
34. Українознавство (стандарт навчального інтегративного курсу): проект // П. П. Кононенко та ін. // Почат. шк. – 1994. – № 12.
35. Черкасенко С. Кілька слів про українізацію школи / С. Черкасенко // ВУШ. – 1917. – № 2. – С. 68–74.

І. Є. Петреченко

«Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського як джерело з історії розвитку освіти на Чернігівщині

«Черниговского наместничества топографическое описание» було підготовлене в 1786 р. високоосвіченим урядовцем О. Шафонським [1].

У своїй праці дослідник навів цікаві відомості про розвиток освіти на Чернігівщині в другій половині XVIII ст. О. Шафонський підкреслив загальну схильність місцевого населення до навчання: «Должно малороссиянам ту справедливость отдать, что они охотно в науки вступают, так что не только достаточных, но и самые бедные мещанские и козачие дети, с доброй воли в... училища идут,... и, терпя голод и холод и всю скудность и нужду, охотно и прележно учатся». Водночас він відзначив низький рівень розвитку освіти в краї: «Бедное содержание учителей, а от того и недостаток в хороших учителях и в книгах, причиною, что наука и просвещение по сие время в сем краю весьма в худом и бедном состоянии находится» [2, с. 35].

Початкову освіту мешканці Чернігівського намісництва традиційно здобували в церковноприходських школах. Щодо навчання дітей із козацько-старшинських і дворянських родин О. Шафонський писав: «по неимению еще порядочных гимназий и университетов, достаточные дворяне содержат учителями иноземцев, а другие отдают в Москве, Петербурге и других местах в училища, в кадетские разные корпуса, а некоторые посылают и в чужие края» [2, с. 35, 286, 338, 380, 420, 464, 515, 543, 567, 597, 627, 664].

Окремий параграф дослідник присвятив Чернігівській духовній семінарії, створеній 1776 р. на базі Чернігівського колегіуму. У 1786 р. тут навчалось 269 осіб. Основний контингент студентів складався переважно з «священно- и церковнослужительских, мещанских и частию из козачих детей». Викладачами тут зазвичай працювали випускники цього навчального закладу. Освіту студенти традиційно здобували в класах інфіми, граматики, синтаксими, поезики, риторики та філософії [2, с. 281–282].

О. Шафонський критично відгукнувся про загальний рівень навчання в духовній семінарії, зазначивши, що тут «учение слабое и ограниченное». «Юношество..., – писав дослідник, – более ничего не научается, как одному мертвому, латинскому и то весьма слабому языку, который ему после или весьма редко, или вовсе ни к чему не пользует. Касательно до настоящих наук, разум и душу исправляющих, яко: богословия, арифметики, истории, географии, математики, физики, естественного права, практической филозофии или морали и до других наук, которые к филозофическому факультету принадлежат, то об них не только ученики, но и сами учителя и понятия не имеют» [2, с. 282–283].

Звернув увагу О. Шафонський і на погане матеріальне забезпечення учнів та викладачів семінарії, яке «бедно и скудно». Водночас він віддав належне студентам, які, попри «бедственное состояние», «добровольно и охотно все бремя горести, скудости и нужды для того только несут, чтобы чему-нибудь научится. Из сих-то бедняков Россия всегда имела ученых и достойных людей в духовном и светском звании и особливо во врачебной науке» [2, с. 283–284].

Список використаних джерел

1. Петреченко І. Описи Чернігівського намісництва останньої чверті XVIII ст. : історія створення // Сіверянський літопис. – 2005. – № 4–5. – С. 31–42 ; № 6. – С. 61–77.
2. Шафонский А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей коей оно наместничество составлено. – Киев : В университетской типографии, 1851. – 697 с.

Р. Р. Гаманко

Проблема розвитку вищої духовної освіти початку XX ст. у сучасній українській історіографії

Історія вищої духовної освіти є невід'ємною складовою частиною історико-педагогічного процесу. Вивчення позитивного досвіду в цій галузі, яка має глибоке історичне коріння та тісно пов'язана із соціально-економічними й політичними процесами, є важливим як для теорії, так і для практики.

Започаткували дослідження діяльності Київської духовної академії та доробку її викладацького складу В. Аскоченський, Ф. Тітов, С. Голубев, В. Петров, С. Сірополко та ін. У радянській історіографії проблеми духовної освіти перебували на периферії наукових розвідок. Сучасний етап історіографії характеризується активізацією досліджень історії Київської духовної академії. Різні аспекти функціонування духовної вищої освіти аналізують у своїх працях В. Бурега, Д. Степовик, Н. Шип, А. Жуковський, І. Власовський, В. Фазан та ін. Історіографію науково-педагогічних ідей і діяльності викладачів зазначеного закладу в другій половині XIX – початку XX ст. частково висвітлено в монографіях і дисертаціях В. Брюховецького, С. Зайцевої, С. Кузьміної, Н. Полторацької, Т. Твердохліба, М. Ткачук. На особливу увагу заслуговує науковий доробок Н. Шип, де розглядається становлення та розвиток Київської духовної академії в культурно-освітньому просторі України в 1818–1919 рр.

Окрему групу праць становлять розвідки, присвячені вивченню історії богословського факультету Кам'янець-Подільського університету. Особливо важливим періодом в історіографії досліджуваної теми були 20–30-ті рр. XX ст. Перші оригінальні матеріали із зазначеної проблеми написано в еміграції, переважно учасниками подій: В. Бідновим, Д. Дорошенком, І. Огієнком, В. Приходьком. Важливе місце в історіографії проблеми посідають праці видатного українського церковного діяча В. Липківського, на думку якого, саме в Кам'янці-Подільському містився основний осередок українського церковного руху. Серед сучасних дослідників необхідно відзначити внесок у розроблення порушеної проблеми В. Завальнюка та В. Адамського, які використовують сучасні методологічні підходи, залучають до джерельної бази матеріали центральних і регіональних архівів.

Таким чином, аналіз історіографічного доробку з досліджуваної теми дав змогу визначити коло науковців, які долучилися до її розробки. Сучасний